

GÖKKUBBEDE KALAN HOŞ BİR SEDA

MÜZİĞİN TARİHİ (I)

Müzik dinlemeyen insan var mıdır? Olabilir mi? Bu soruya yanıt vermeden önce bütün türleriyle birlikte müziğin hayatımızdan çıktığını düşünün. Korkunç geliyor değil mi? Sırf bu yüzden diyebiliriz ki, müzik insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin her döneminde bir çeşit müzik insanlığa eşlik etmiştir. Müziğin ilk dönemleri elbette ki taşlardan yapılmış aletler ya da mağara resimleri gibi izler bırakmadı. Tarih öncesinden günümüze kalan hiçbir melodi yok. Bununla birlikte, arkeologların bulguları bize tarih öncesinde yaşayan insanların tümüyle sessiz, müziksiz yaşamamış olduklarını gösterir gibi. İnsanı insan yapan şey biraz da müzik değil mi?

Taş devri insanlarına ait buluntular, arkeolojik kazılardan elde edilen veriler bize yazı öncesi toplumların nasıl yaşamış olduğu hakkında bilgi veriyor. Ne var ki, ağızdan çıkan küçük bir şarkı, ıslıkla çalınan bir melodi, arkeologların buldukları ağır taşların aksine oldukça uçucular. Tarihöncesi çağlarda, hatta daha da sonrasında, müziğin ka-

lıcı bir şekilde gelecek kuşaklar için saklanması amacıyla notalanmasından çok önce söylenen, çalınan müzik parçalarının hiçbiri günümüze ulaşabilmiş değil. Avustralya Aborijinlerine ya da Afrika'da yaşayan bazı ilkel, izole kabilelere bakarak o dönemin müziği hakkında tahminlerde bulunabiliriz. Müzik aletlerinin başlangıcı kendi ara-

cını üremeye başlayan insanlarla birlikte başlamış olabilir. Vurma, birbirine çarpma ya da sürtme yoluyla ses veren ilk çalgılar, taş, kemik ya da ağaçtan ilk aletlerin yapılmasından daha fazla bir beceri ve daha değişik hareketler gerektirmez. Seste perde değişikliğinden ve şiddetten önce ritim doğmuştur. Başlangıçta ritmin el çırp-

ma, ayak vurma, vücudun sallanması gibi beden hareketleriyle vurgulandığını düşünmek doğaldır. Vücudun çalgı gibi kullanılmasıyla alet kullanılması arasındaki bağ, kendini dansçıların kol ve bacaklarına ya da parmaklarına taktığı çingiraklarda ya da ses çıkaran diğer aletlerde de gösterir. En eski kavimlerde bile tını çok önemlidir. Bu, özgün sesleri değişikliğe uğratmak biçiminde kendini gösterir. Tarih öncesi topluluklarında bile sesi değiştirip yükseltecek düzeneklerin kullanıldığı biliniyor. Bir çalgıdaki rezonansı artıran ilk ses kutusu, toprakta açılan ve üzeri tahta ve taşlarla kapatılan bir çukurdur. Çukurun üzerine konulan taş ya da tahta, ses tablasının atasıdır.

Tarihte bilinen en eski müzik buluntuları arasında Çin'dekiler de vardır. Çin müziği Mısır müziğine olan etkisi yüzünden büyük önem taşır. Mısır müziği, Ortadoğu'nun ve Akdeniz çevresinde yaşayan halkların müziğinde oldukça önemli yere sahip olmuştur. Araştırmacılar Çin'in eski geleneklere olan bağlılığını da göz önünde bulundurarak bugünkü müzikten yola çıkıp Çin'in eski müziği üzerine bilgi sahibi olmaya çalışıyorlar. Bilinen, bu ülkenin dört bin yıllık geçmişi boyunca gelişmiş bir müzik anlayışına sahip olduğu ve tapınak törenleriyle saraylarda müziğe yer verildiği. Müziğin Çin'de ne kadar yaygınlaşmış olduğunun bir kanıtı MÖ 246'da ülkede müziğin yasaklanmasıyla oldu. İmparator Şi Huang, daha gerekli, daha yararlı işlerle uğraşılması için müziği yasaklamış, müzik üzerine yazılmış bütün kitapları ve bütün çalgıları yok ettirmişti. Bu davranış bize müziğin oldukça yaygın bir uğraş olduğunu gösteriyorsa da, Şi Huang'dan önceki Çin müziğine ilişkin belgelerin yok edilmesi müzik uğraşının bütünlüklü olarak ele alınmasını engelliyor. Bununla birlikte, Han hanedanından başlayarak (MÖ 206-MS 220) Çin'de müzik yeniden canlanmıştı. Tang hanedanı (618-907) ve Sung Hanedanı dönemlerinde Çin müziğinin "klasik çağ"a erişmiş olduğu söylenir. O çağda Çin'deki tapınaklarda ve sarayda koronun söylediği ve

Eski Yunan'da kitaracı Tanrı Apollon'un, iki uçlu aulos ise Tanrı Dionysos'un çalgısı olarak kabul edilir.

yaklaşık üç yüz çalgının katıldığı müzik eserleri olduğu biliniyor. Çin müziği, Çin uygarlığı gibi, kapalı olmanın getirdiği bir duraklama ve gerileme dönemi geçirdi. Oysa Çin'in klasik dönemindeki ses dizisi, bugünün kromatik

Çin'de yapılan bir arkeolojik kazıda bulunan bu flütlerin 9.000 yıl öncesine ait olduğu sanılıyor.

on iki nota dizisine dayanır. (Kromatik: Müzik kuramında aralarında yarım perde bulunan seslerin bir türü. Adları aynı olan ama aralarında yarım perde bulunan iki sese "kromatik" ya da "kromatik sesler" denir. Sözelimi: do do diyez, si-si bemol.)

Efsaneye göre İmparator Huang Ti (MÖ 2697-2597), bakanlarından birini aynı büyüklükte bambu kamışları kesmeye yollamış. Bakan iki boğum arası yüksekliğinde bir kamış kesmiş ve üflediğinde, sonradan Huang Çong adı verilen ses çıkmış. Derken, biri erkek biri dişi iki Anka kuşu gelmiş, birbirinden ayrı altı sesle ötmüş. Adam da bu sesleri çıkarmak için farklı uzunluklarda kamışlar kesmiş. Böylece, bugünün kromatik dizisini karşılayan on iki

Telli çalgıların kökeninin Mezopotamya uygarlıklarına değin uzandığı biliniyor.

"liu" doğmuş. Sonra, birbirinden özgür bir denge içinde birleştirmek için aralarından beş tanesi seçilmiş ve beş sesli Çin dizileri ortaya çıkmış. Çin, sonradan Mısır müziğini etkilemişti. Eski Mısır müziği üzerine olan bilgilerimizi, kazılarda bulunan çalgılara, bulunan duvar resimlerine ve yazılarına dayandırıyoruz. MÖ 16. yüzyıla gelene dek, bugünün flütlerini ve harplarını andıran küçük çalgılar kullanılmaktaydı. Sonraları Çin'den daha değişik çalgıların gelmesiyle Mısır müziği zenginleşmişti. Mısırlıların etkileşim içinde oldukları Eski Yunan uygarlığına, her alanda olduğu gibi müzik alanında etki ettiği biliniyor. Yunan müziği üzerine bilinen çok fazla bir şey olmamasına karşın, bu dönemden günümüze dek gelen bazı parçalar var. Tamamı yazılmış şarkıların sayısı yalnızca beş altı tane. Bir o kadar da yarım olduğu sanılan müzik eseri, Eski Yunan uygarlığının sesini günümüze taşıyor. Eski Yunan kültürü, kendinden önce bölgede yaşamış uygarlıkların ve komşularının etkisi altında ortaya çıkmıştı. Bu anlamda müzikal olarak da böyle bir etkiden söz edebiliriz. Yunan çalgılarının birçoğunun, köken olarak Asya'dan gelmiş olduğu anlaşılıyor. Eski Yunan'da müzik, dans, şiir, dinsel törenler birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görülürdü. Homeros, müzikten tanrısal bir uyarı, insan kişiliğini etkileyen bir güç olarak söz ediyordu. Kimi müzik biçimleri de mitolojik kişiliklerle özdeşleştirilmişti. Sözelimi, Apollon, Dionysos gibi tanrıların kendilerine has müzikleri ve çalgıları vardı. Tapınak dışında çalınan müziğin simgesi

olan, çift borulu, sesi de zurnayı andıran aulos'un eski örneklerine Asya'da yapılan kazılarda rastlanmıştır. Telli bir çalgı olan kitara da Asya'dan gelmez. Eski Yunan müziğinde aulos, şarap tanrısı Dionysos'un; kitaraysa, güzel sanatların tanrısı olan Apollon'un çalgısıydı.

Eski Yunan'da müziksel düşüncenin gelişimini etkileyen filozofların başında Sisamlı Pythagoras gelir. Müziksel uyumu matematik formülleriyle dile getiren bu felsefeci, farklı büyüklükteki çanlarla bir skala düzeni yaratmış, bir çekiçle vurduğu çanların tınlarında bir oktav aralığının 2:1, beşli aralığın 3:2, dördlüğün 4:3 ve tam notaların da 9:8 oranına eşit olduğunu kanıtlamıştı. İşte bu sekizli ve dördlü aralıklardan oluşan ses dizisi, sonraları Pythagoras gamı adıyla anılmıştır. Pythagoras'ı izleyenler bu oranları tek telden oluşan bir çalgı üzerinde denemişler, böylece tüm bir müzik sisteminin doğru tonlanması (entonasyon) sağlanmıştı. Pythagorasçılar, bu oranları ses dünyasında olduğu kadar, evrende de yönetici bir güç olarak görürler. Platon, ruhun da aynı müziksel oranlardan oluştuğunu savunur. Pythagoras ve Platon'a göre müzik, sanatın bir dalı olduğu kadar matematik dünyasının da bir dalıdır.

Yunan müziğinin batının sanat müziğini etkileyen en önemli ögesi ses di-

zileri olmuştur. Telli çalgıların, kitara ve lirin seslerinin uyumlanmasıyla ilintili olarak belirlenmiş olan ses dizileri, Dorya, Lidya, Frigya gibi çeşitli bölgelerin isimleriyle anılmaya başlamıştı. Bu diziler Bizans müziğinin etkisiyle Hıristiyan müziğine ulaşmış, böylece ortaçağda Yunan dizileri üzerine yapılan kuramsal çalışmalarla kilise dizileri (ya da makamları) çıkmış, sonrasında bugün bile kullanılmakta olan majör ve minör diziler kesinleşmiştir. Bu-

nunla birlikte, Eski Yunan'da ses dizileri, pes sestem tiz sese doğru değil, tizden pese doğru sıralanırdı. Müzik üzerine kuramsal çalışmalar yapan Boethius, MS 524 yılında Yunan dizilerini incelerken, dizilerin sıralanışıyla ilgili yanlışlıklar yapmış, aynı adın farklı diziler için kullanılmasına neden olmuştu. Hıristiyan dizileriyle Yunan dizilerinin ayrı sıralanışı yüzünden yaşanan bu karışıklık, uzun süre müzik üzerine çalışanların kafasını karıştırdı. Batı, müzik sanatının köklerini olduğu gibi "müzik" sözcüğünü de Yunanlılardan aldı. Eski Yunan'da musalar (mousis) denen 9 ilham perisine inanılırdı. Bu 9 peri, güzel sanatlarla uğraşanlara ilham verir, onların sanatsal üretimlerine katkıda bulunurlardı. Musalara ait, musaların ilham ettiği anlamında kullanılan bir sözcük olarak çıktı müzik sözcüğü.

Batıda müzik sanatının, evrimini kiliseye borçlu olduğu söylenir. İçinde doğruluk payı bulduran bir söz bu. Kilise, sanatın evrimiyle ilgili kaygılardan çok, dinsel kaygılarla tören müziğini düzenlemeyi gerekli görmüş, böylece bireysel yaratış için bir ortam sağlamıştı. Kilise müziği, Eski Yunan'a, o da eski Suriye ve Mısır uygarlıklarına dayanıyordu. Bütün bu kültürlerde geçerli olan, tek sesli müzikti. Belge kıtlığı bu müziğin nitelik ve nicelikleri üzerine kesin bilgilere ulaşmayı engelliyor. Müziğin gelişimi çağlar boyunca çok hızlı olmamıştır. İnsanlar söyledikleri şarkıları kağıt üzerine geçirme isteği duyana kadar yüzyıllar geçmiş, birçok şarkı kaybolup gitmişti. Bu istek doğduktan sonra gelişmesi de bir o kadar uzun zamanda oldu. Bugünkü notalamaya ancak 16. yüzyılda varılabildi. Seslere ad vermeyi ilk düşünen Romalı filozof Boethius (MS 480-524) olmuştu. Romalı bir Hıristiyan olan Boethius, "De Musica" adlı kitabında Platon ve Pythagoras'ın felsefelerinden yola çıkarak, müzik ve matematiğin ayrılmazlığına, müziğin insan karakterine olan etkisine ve eğitimdeki yerine değinir. Müzik sanatını üç düzeyde inceler: 1) Alt Düzey: Musica Instrumentalis-İnsan sesinin ve çalgıların duyurduğu sestir. 2) Orta Düzey: Musica Humana-Hem fiziksel hem de ruhsal olarak yorumlanan müziktir. Beden ve ruh arasındaki uyumlu ilişkinin aynasıdır ve sayısal yasala-

ra dayalıdır. 3) Üst Düzey: Musica Mundana-Gökyüzünün müziğidir. Gezegenler, yıldızlar, dünya, mevsimler, aylar ve yıllar bir uyum içinde devinirler. Her gezegenin devinimi bizim işitemediğimiz bir ses üretir. Ne yazık ki insan kulağı bu kutsal sesleri duyacak kadar duyarlı değildir.

Bir müzikal dizideki seslerin her birini bir harfle adlandırmayı ilk Boethius öne sürmüştü. Bugün bazı ülkelerde notaların la, si, do vb. yerine A, B, C gibi harflerle anılması Boethius'tan kalma bir gelenektir. İyi ama müziğin harflerle anılması, müzik yazmak ve okumak isteyenlerin ne işine yarardı? Bir melodinin kıvrımlarını, nota yüksekliklerini de işaretlemek gerekirdi. Bunun için de Boethius'tan çok daha önce geçerli olan bir yola gidildi: melodilerin stenografi çizgilerini andıran bir takım işaretlerle notalanması. Bu türlü notalamaya Yunanca "işaret" anlamına gelen "neuma" sözcüğünden hareketle "neumatique" notalama adı verildi. Bu notalama melodinin inişini çıkışını yaklaşık olarak belirten bir takım işaretlerden ibaretti ve ancak bir melodiyi bilen kişilerin anılarını tazelemeye yarıyorlardı. Bir neuma notasını okuyan icracı, bildiği bir melodiyi yeniden oluşturmak durumundadır. Onun için notalamaya sadık kalmak değil, bunlardan belleğinde sakladığı melodiye sadık kalacak biçimde yararlanmayı bilmek söz konusudur. Bu anlamda neumalar sözlü gelenekle yazı arasında bir geçiş evresi sayılabilir. Bunun sonrasında, müziği kaydetme işinin biraz daha sağlam bir zemine oturması için bir "çıkış noktası" belirtecek işaretin çizgi üstüne konması düşünüldü. Böylece ilk porte olan, tek çizgili porte ortaya çıktı. Sonra buna zamanla bir ikinci, üçüncü, dördüncü çizgi eklendi. Notaların do, re, mi gibi adlarla adlandırılmasını öne süren ilk kişi, onuncu yüzyılda yaşamış bir Milanolu keşiş olan Guido d'Arrezzo'dur. Bu adları da bir ilahinin her bir satırının ilk hecesinden almıştır: "**UT** queant laxis, **RE**sonare fibris, **Mi**ra gestorum, **FA**mulu tuorum, **SOL**ve poluti, **LAB**ii reatum, **SON**cte Iohannes. UT yerine bugün kullanılan Do, sonradan Giovanni Bononcini tarafından eklendi. Müzik tarihinde tek çizgili porte için dokuzuncu, dört çizgili için on ikinci, beş çizgili portenin ve ölçü çizgisinin ta-

nınması içinse on altıncı yüzyıla kadar beklemek gerekiyor. Ses sürelerini ve yüksekliklerini belirten notalamanın yanında "neuma"lar da varlıklarını sürdürdüler. On beşinci yüzyılda diyezlerin kaydedilmesi öne sürüldü ama bu ancak on yedinci yüzyılda kabul edildi. Bugün kullanılan anlamda notalamaya ise ancak 19. yüzyılda ulaşıldı.

Türk müziğinin gelişimiye Osmanlı dönemi müziğiyle en üst noktasına erişmişti. Bu müzikte pentatonik (beşli) Orta Asya müziğinin etkilerini görmek zordur. Yalnızca bazı Türk halk müziği parçalarında kökenlerinin Orta Asya pentatonizmi olabileceğini düşündüren, gamın bir derecesinin atlanmasıyla oluşmuş geniş aralıklar vardır. Klasik Türk müziğinin tarih öncesini Orta Asya'da değil, Ortadoğu'da aramak gerekir. Gerçekten de ud, ney, tambura gibi Ortadoğu'ya öz-

Levni'ye ait bu minyatürde doğuya özgü müzik aletleri görülüyor.

gü birçok çalgının benzerlerini Mezopotamya ve Eski Mısır kabartmalarında, resimlerinde ve heykellerinde görmek mümkün. Osmanlı devleti 13. yüzyılda kurulmuş olmasına karşın müzik alanında varlık göstermesi 16. hatta 17. yüzyılda olmuştur. Bu nedenle 14. ve 15. yüzyıllarda yaşamış Abdülkadir Meragi, Golam Şadi gibi müzisyenleri ve Herat müzik okulunu "Osmanlı Öncesi" olarak niteleyebiliriz. Doğu Türklerinin Herat'ta başlattığı yeni müzik anlayışı bir çeşit Rönesans olarak değerlendirilebilir. Timur'un 1393'te aldığı Herat, Hüseyin Baykara'nın hüküm sürdüğü yıllarda birçok alanda bilim ve sanat dalının merkezi halini almıştı. Özellikle müzik alanında ününü duyuran kentten Meragi ve Şadi gibi tüm İslam dünyasında adları bilinen besteciler çıkmıştı. Herat'ta gerçekleşen Rönesans'ın bir benzeri, 2. Murat döneminde Bursa'da başlamıştı. Kendisi de bir besteci olan 2. Murat yeni makamlar ve çalgılar bulanları teşvik amacıyla çeşitli armağanlar vermekten geri kalmıyordu. Bu tarihlerde Herat üslubunun etkisinde olan Osmanlı müziği, İstanbul'un fethinden sonra Bizans müziğinden etkilenecektir.

Tarih sahnesinde doğuyla batının buluşması, sürekli çatışarak birbirinden etkilenmesi, birbirini değiştirmesinin bir örneğidir İstanbul'un fethi. Ne var ki sonuncu örneği değildir. Avrupa'da Rönesans ve çok sesli müziğin gelişimiyle, din dışı müziğin giderek kendine daha çok yer bulması ve değişik biçimlerin ortaya çıkmasıyla müzik kendine yeni bir yol çizecektir.

Gökhan Tok

Kaynaklar
İlyasoğlu, E., Zaman İçinde Müzik, Yapı Kredi Yayınları, 1995
Mimaroglu, İ., Müzik Tarihi, Varlık Yayınları, 1970
Théma Larousse, c:6, s:380-385, Milliyet, 1994